

סימן לח תערובת רבעי בטבל

שאלה

בקיבוץ נצרים יש מטע מנגו בן חמש שנים ובתוכו גם עצי מילואים שהם רק בני ארבע. האם מותר לקטוף את כל הפירות ביחד, מתוך ידיעה שהם יתערבו ולהפריש תרומה על הטבל מפירות שהם ודאי טבל ולחלל את פירות הרבעי המעורבים?

הנחת השואלים היא שקטיף משותף של הרבעי ושל הטבל חוסך עבודה מיותרת ויקרה.

תשובה

א. בשו"ע יורה דעה (סי' צ"ט ס"ה):

"אין מבטלין איסור לכתחילה ואפילו נפל לתוך היתר שאין בו שיעור לבטלו אין מוסיפין עליו היתר כדי לבטלו. עבר וביטלו או שריבה עליו אם בשוגג מותר ואם במזיד אסור ומי שביטל קנסוהו והתעורבת כולה אסורה".

ולכאורה אין להתיר קטיף מעורב של רבעי וטבל (ובדיעבד אם יקטפו יחולו על כל התערובת גם דיני רבעי וגם דיני טבל, ויתחייבו גם לפדות וגם לעשר. אולם השאלה היא, האם הדבר מותר לכתחילה?). אומנם בנ"ד אין כוונתם של הקוטפים לבטל את הרבעי בטבל, כוונתם לחסוך בזמן ובהוצאות וממילא נוצרת תערובת. אין כאן כוונה לערב דוקא. ומצינו ביורה דעה (סימן פ"ד סי"ג) "דבש שנפלו בו נמלים, יחממנו עד שיהיה ניתך, ויסננו". וכתב על כך הש"ך (ס"ק ל"ח) "זאין זה משום מבטל איסור לכתחילה

שאסור כדלקמן סימן צ"ט שאין כוונתנו אלא לתקן". ואף כאן י"ל שאין כוונתם אלא לחסוך בטירחא יתירה ולא לבטל את האיסור.

מיהו בשו"ת נודע ביהודה (מהדו"ק י"ד סימן כ"ו) כתב:

"לדעתי לא הקילו בזה לערב לכתחילה אפילו בדבר שאין כוונתו לבטל רק אם כבר נתערב אלא שעדיין לא נתבטל והוא עושה איזה דבר ועי"ז מתבטל בזה אזלין בתר הכוונה שאם הכוונה לבטל אסור ואם הכוונה לדבר אחר מותר... מ"מ בשום מקום לא מצינו היתר רק בדבר שכבר נתערב (וראיה גדולה לדבר הוא ממה שכתב הרשב"א והובא בש"ע י"ד סימן צ"ט סעיף י"ד) אבל לערב מתחלה אף שאין כוונתו לערב רק להשתמש בכלי אסור".

ושנה משנתו בנודע ביהודה במהדו"ת (יר"ד סימן נ"ו) והביא ראיה מהצ"צ, והביאו המג"א (סי' תמ"ז ס"ק מ"ה).

אך בפתחי תשובה (שם ס"ק י') כתב שדעת הרבה פוסקים אינו כן.

וא"כ לפי הנוב"י אסור לקטוף את הרבעי יחד עם הטבל, כי בכך הם מערבין איסור לכתחילה. וגם לדעת החולקים עליו, נראה שקטיף זה חמור יותר מהמקרים שבהם מצינו שהתירו תערובת כזו. שם אין המטרה לערב לשם תערובת אלא לשם מטרה אחרת והתערובת נוצרת מאליה. משא"כ בנ"ד מטרתם היא לערב את הפירות. אמנם לא לשם ביטול. אולם הכוונה המוצהרת היא לקטוף את כל הפירות ביחד דהיינו בתערובת. זו המטרה

אמנם יש כאן ביטול איסור בהיתר והוא מרויח פטור ממלקות, אך מאידך, מדאורייתא אין איסור לבטל איסור לכתחילה, והאיסור לבטל הוא רק מדרבנן. ומדרבנן יש כאן ביטול איסור באיסור והוא לא מרויח שום דבר. וא"כ לכאורה ממנ"פ מותר לבטל את הרבעי בטבל, מדאורייתא אין איסור ומדרבנן ג"כ אין איסור. מיהו עיין לקח טוב להר"י ענגיל (כלל י"ג) שהביא בבקיאותו הגדולה דוגמאות רבות מכל הש"ס שאיננו אומרים ממנ"פ כנ"ל אלא מאחר ורבנן גזרו על דאורייתא הדבר אסור. (הדוגמא הראשונה שהביא היא: מי שנפלה לפניו שניה ליבום האסורה עליו רק מדרבנן, אחותה אסורה עליו משום אחות זקוקתו ואיננו אומרים ממנ"פ: מדאורייתא אחות זקוקתו מותרת ומדרבנן השניה אסורה עליו כערוה ואינה זקוקה לו כלל. עיי"ש ביתר הדוגמאות שהביא).

מה עוד שאם נניח שרבעי אסור בהנאה, האיסור לבטל לכתחילה הוא לא רק מדרבנן אלא מהתורה, כי בביטול זה הוא מתיר את ההנאה האסורה. וא"כ בעצם הביטול הוא נהנה מדבר האסור בהנאה (עיין כרו"פ וחוו"ד סי' ק"ב). וגם אם נניח שאין כונתו לבטל את האיסור צ"ע אם מותר ליהנות מדבר האסור בהנאה ללא כונה (ער"ן פגה"ג).

אלא ששאלה זו, אם רבעי אסור בהנאה כערלה, תלויה בגדר איסור רבעי, האם הוא המשך איסור ערלה, או שאיסורו הוקש למעשר שני. שאם נאמר כהצד השני, שכל איסורו של הרבעי הוא רק משום שהוקש למע"ש, יש אולי מקום לומר שגם רבעי אינו נוהג בזה"ז מהתורה ואינו נוהג במקום שלא התקדש בקדושה שניה. וא"כ אין כאן ביטול איסור מהתורה בהיתר, אלא ביטול שני איסורים דרבנן זב"ז. (עיין בתשובה

העיקרית ולא תוצאה נלווית. אמנם אין כוונתם לבטל את הרבעי אולם כוונתם לערב אותו. וצ"ע.

ב. והנה בנ"ד אין המדובר בביטול איסור בהיתר אלא בביטול איסור באיסור, ונחלקו הפוסקים אם איסורין מבטלין זה את זה. הרמב"ם סובר שאין האיסורין מבטלין זה את זה (הלכות פסולי המוקדשין פרק י"ח הלכה כ) ואילו הרא"ש (תשובות כלל כ' סי' ב') סובר שאיסורים מבטלים זא"ז. וכן פסק השולחן ערוך יורה דעה (סימן צ"ח סעיף ט') "קדירה שיש בה נ"ט זיתים היתר, ונפלו בה שני זיתים, אחד של דם ואחד של חלב, כל אחד מצטרף עם הנ"ט של היתר לבטל חבירו".

וכתב הש"ך (שם ס"ק ל"ג):

"דמה לי איסור המבטל איסור ומה לי היתר המבטל איסור רק שיתבטל טעם האיסור ולא יהא לו עוד כח ליתן טעם בהיתר עכ"ל הרא"ש".

אולם השאלה היא, האם גם בביטול איסורין יש איסור לבטל לכתחילה? כי לכאורה יש לחלק בין ביטול איסור בהיתר לבין ביטול איסור באיסור. בביטול איסור בהיתר הוא מרויח שהאיסור נהפך להיתר לכן אסרו וקנסו. אך בביטול איסור באיסור אינו מרויח, וא"כ היה מקום לומר שמותר לבטל איסור באיסור לכתחילה. מיהו י"ל שמרויח חיוב מלקות כמבואר בזבחים (ע"ז א').

ג. אלא שכל הנחתנו שיש כאן ביטול של איסורין זב"ז אינה נכונה. כי הרבעי אסור מדאורייתא גם בזה"ז וגם באזור הזה (אם כי עיין מ"מ פ"י מהל' מאכ"א שהסתפק אם ערלה דינה כתרומ"מ עפ"י מש"כ התוס' ביבמות פ"א א' ד"ה מאי) משא"כ התרומה בזה"ז מדרבנן. ובפרט באזור הזה, שהוא דרומית לאשקלון (עיין מש"כ בסימן ו') ונמצא שמדאורייתא

הרבעי בזה"ז על שוה פרוטה, שלא הפרי ולא פדיונו ייאכלו בירושלים ולכן אין מצוה חיובית לחלל את הרבעי. וצ"ע).

ה. הרבעי הוא דבר שיש לו מתירין ואינו בטל ברוב. אולם הרע"ב על מסכת בכורים (פ"ב מ"ב) כתב: אבל מעשר שני וביכורים שנתערבו בחולין חוץ לירושלים, אינן אוסרין בכל שהוא, הואיל ויש טורח להעלותן לא מקרי דבר שיש לו מתירין. ולפי"ז בזה"ז שא"א להעלות את הפירות לירושלים, ואפשר לפדותן במקומם ללא כל טורח, הוי דבר שיש לו מתירין.

ולכאורה, מכיון שהמדובר בביטול איסור באיסור גם דבר שיש לו מתירין בטל. משום שאין לומר כאן עד שתאכלנו באיסור תאכלנו בהיתר, שהרי גם לאחר שהאיסור יותר התערובת תישאר באיסורה. ולא היא. בנ"ד גם הרבעי וגם הטבל הם אמנם אסורים כרגע, אך לשניהם יש מתירין, הרבעי ע"י חילול והטבל ע"י הפרשת תרו"מ. ולפי הגדרת הר"ן בנדרים (נ"ב) דבר שיש לו מתירין לא בטל בגלל הדמיון בין האיסור להיתר והוי כמין במינו, ק"ו כאשר המבטל והמתבטל יש להם מתירין. וגם לחולקים עליו וסוברים שהטעם הוא משום שעד שתאכלנו באיסור תאכלנו בהיתר, גם כאן ניתן לאכול את הרבעי בהיתר עם תערובתו לאחר שיחללו את הרבעי ויפרישו תרו"מ מהטבל. וא"כ לכו"ע לא יתבטל פה הרבעי. אולם כאמור, זהו רק מדרבנן, אך מהתורה הרבעי בטל. ולפי מש"כ לעיל אדרבה, היא הנותנת לאסור את הביטול משום שנהנה מהרבעי ומבטל את מצות חילולו.

סיכום

יש כאן כמה חששות: עירוב איסור

הקודמת בעניין פדיון נטע רבעי).

ד. גם אם נניח שאין כוונתו לבטל את האיסור, עצם העובדה שהרבעי מתבטל אינה מאפשרת עוד את חילולו, כי הוא איננו קיים עוד במציאות וא"כ יש כאן ביטול מצוה מהתורה. ואע"פ שערלה אינה מתבטלת אלא במאתיים זהו רק מדרבנן ומהתורה חד בתרי בטל. ונמצא שמהתורה הרבעי בטל ואיננו ואין צורך לחללו. אמנם מדרבנן הרבעי בטל רק במאתיים ואם אין פי מאתיים בטל יש חובה לחלל את הרבעי, אך מדאורייתא הרבעי בטל ועמו בטלה מצות חילולו. (הנחתנו שרבעי בטל במאתיים מבוססת על ההנחה שדינו של רבעי הוא כדינה של ערלה. אולם הנחה זו תלויה בחקירה היסודית הנ"ל מהו גדר רבעי).

וצ"ע האם חילול רבעי היא מצוה חיובית או מצוה רשותית. כי אם היא מצוה רשותית בלבד מה בכך שהרבעי בטל ולא תתקיים בו מצות חילול, אין זו מצוה חיובית. ושאלה זו יכולה להישאל על כל אדם שיש לו פירות רבעי, האם הוא חייב לקוטפם ולחללם, או שהוא רשאי להניחם עד שירקבו. ונראה שהדבר תלוי במחלוקת. הט"ז ביו"ד (סי' א' ס"ק י"ג) כתב שיש מצוה בהפרשת תרומה. אך הגרעק"א העיר עליו מרש"י גיטין (מ"ז ב') ששמע שאין מצוה בהפרשת תרומה, ורק מי שרוצה לאכול פירות חייב להפריש מהם תרו"מ כדי שיוכל לאוכלם, כמצות שחיטה שרק המעוניין לאכול בשר מצווה לשחוט, אך מי שאינו מעוניין לאכול בשר אינו מצווה במצות שחיטה. ומסתבר שרבעי שווה בזאת למעשר שני ולתרו"מ.

(ואולי יש לחלק בין מצות העלאת רבעי לירושלים בזמן המקדש, שאז המצוה היתה חיובית להודות ולהלל לה' על הפרי הראשון, לבין חילול

מהתורה בהיתר. ואם רבעי אסור בהנאה ביטול זה אסור לכתחילה מדאורייתא. ואם הרבעי לחוד ואת הטבל לחוד. יש מצוה מהתורה לפדות רבעי יש כאן

סימן לט

מהי חנטה*

ראשי פרקים:

הקדמה: הצגת הבעיה

- א. השיעור הקובע את חלות חיוב המעשרות ואת חלות דיני שביעית
- ב. שיטת רש"י: הבחנה בין דגן תירוש ויצהר לשאר פירות
 1. בדגן תירוש ויצהר שיעור הפרי המחייב קובע גם את השנה
 2. בשאר פירות האילן החנטה קובעת את השנה
- ג. שיטת התוס': החנטה קובעת את השנה, ועונת המעשרות את חלות חיוב המעשרות
- ד. שיטת הרמב"ם: עונת המעשרות קובעת את השנה

"עונת המעשרות" ו"שליש" — מושגים זהים או קרובים
- ה. באור שיטת הרמב"ם: יחסי הגומלין שבין "חנטה" ובין "עונת המעשרות"
 1. חנטה ועונת המעשרות — מושגים זהים
 2. חנטה ועונת המעשרות — מושגים שונים
 3. דעת ה"חזון איש"
- ו. השיעור הקובע את השנה בערלה
 1. האם הסמדר נחשב פרי לענין ערלה?
 2. חנטה ועונת המעשרות
 3. שיטת ה"עינינים למשפט"
- ז. מהי חנטה?
 1. החנטה בתורה שבכתב ובתורה שבע"פ
 2. דעת הרב אליהו גוטמאכר
 3. האם אתרוג בשעת החנטה מגיע לגודל "זית"?
 4. שיטת הרב קוק זצ"ל
- ח. צירוף ספיקות נוספים

סיכום

* שיעור שניתן ביום העיון בהיכל שלמה בה' בשבט תשמ"ט, נדפס בס' "התורה והארץ א". עריכה ראשונה הרב יואל פרידמן.